

Η φεμινιστική φιλοσοφία της επιστήμης

Πουρνάρη Μ.

Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, mpurnari@cc.uoi.gr

Η φεμινιστική φιλοσοφία των φυσικών επιστημών μελετά τους τρόπους με τους οποίους το φύλο επηρεάζει την εννοιολόγηση της επιστημονικής γνώσης, αναλύει τις πρακτικές της επιστημονικής έρευνας και επιχειρεί τη δικαιολόγηση της ίδιας της φεμινιστικής φιλοσοφίας της επιστήμης. Η φεμινιστική κριτική ενδιαφέρεται να ορίσει στον ρόλο των κατάλληλων αξιών στην επιστημονική έρευνα, να αξιολογήσει τα ιδεώδη της αντικειμενικότητας και της ορθολογικότητας, καθώς και να αναμορφώσει τις δομές της επιστημονικής δικαιοδοσίας. Η εργασία αυτή εξετάζει τον χαρακτήρα των εν λόγω αλλαγών και διερευνά αν αυτές είναι κοινωνικές ή και γνωσιακές.

Εισαγωγή

Η εγκαινίαση του φεμινιστικού τρόπου κατανόησης της επιστήμης συνδέεται με μια πρώτη σημαντική κίνηση η οποία πραγματοποιείται μέσα στο πλαίσιο της ίδιας της μεταθετικιστικής φιλοσοφίας της επιστήμης, αλλά και αργότερα, όταν οι υποστηρικτές της «νέας φιλοσοφίας της επιστήμης» θα θεωρήσουν ότι οι ταξινομήσεις των εννοιών δεν αντανakλούν μια ήδη κατηγοριοποιημένη πραγματικότητα αλλά μάλλον διαμεσολαβούν στις παρατηρήσεις μας για τον κόσμο. Ιδιαίτερα στο τέλος της δεκαετίας του 1960, εντός του ίδιου πλαισίου, μια δεύτερη φεμινιστική κίνηση θα επιδοθεί σε μια ριζοσπαστική επιστημονική κριτική, η οποία θα αμφισβητήσει την αυστηρή μαρξική διάκριση επιστήμης και ιδεολογίας. Η τρίτη κίνηση προέρχεται από την κοινωνιολογία της γνώσης, η οποία υποδεικνύει τους κοινωνικούς παράγοντες ως συγκροτητικά στοιχεία για την παραγωγή επιστημονικής γνώσης (Mannheim 1960). Εντούτοις, οι έμφυλοι καθορισμοί δεν περιλαμβάνονται ακόμη στους παράγοντες της επιστημονικής γνώσης. (Rose 1994) Η άμεσα φεμινιστικά προσανατολισμένη επιστημονική δραστηριότητα θα εκδηλωθεί με σαφή τρόπο, για πρώτη φορά, εν σχέσει με ζητήματα υγείας του γυναικείου σώματος και της θεραπείας του, καθώς και ως πολιτική και οικολογική κίνηση υπέρ της ειρήνης και εναντίον της πολεμικής τεχνολογίας η οποία θα θεωρηθεί παράγωγη της ανδροκρατικής επιστήμης. (Friffin 1978, Shiva 1989). Σύμφωνα με τη *μεθοδολογική στροφή* που θα πραγματοποιηθεί η επιστημονική έρευνα θα χρησιμοποιήσει συλλογικές μεθόδους για τη δημιουργία μιας από κοινού γνώσης με τη βοήθεια των απόψεων και των βιωμάτων των ίδιων των γυναικών.

Η φεμινιστική κριτική της επιστήμης

Η φεμινιστική κριτική της επιστήμης παρά την ποικιλία των εκδοχών της εκφράζεται από μια βασική αδιαμφισβήτητη παραδοχή: ότι η επιστήμη είναι γένους αρσενικού. Ο σκοπός και η χρηματοδότηση της επιστημονικής έρευνας καθορίζεται από τους άνδρες τόσο στην κρατική μηχανή όσο και στην αγορά. Η συμμετοχή των γυναικών περιορίζεται μόνο στον ρόλο τους ως καταναλωτών. Όμως η επιστημονική δραστηριότητα δεν καθορίζεται ανδροκρατικά μόνον ως προς την κατεύθυνση και τον σκοπό της, αλλά και στο επίπεδο των θεωρητικών υποδειγμάτων τα οποία παρέχουν τις εξηγήσεις. (Hubbard and Lowe 1979, Hubbard et al. 1982, Harding και Hintikka 1983, B. McClintock 1983, Bleier 1984, Lloyd 1984, Lewontin, Rose, and Kamin 1984, Keller 1985, Bleier 1988, Tuana 1989, Haraway 1989, 1991^a 1991b, Jordanova 1989, Irigaray 1989, Haraway 1989, Fausto-Sterling 1989, Duden 1991, Oudshoorn 1994, Gardian, March 12, 1996)

Η εφαρμοσμένη φεμινιστική έρευνα υποστηρίζει ότι οι κυρίαρχες γνωσιακές πρακτικές, μεροληπτώντας έναντι των γυναικών διά του αποκλεισμού τους από την έρευνα, έχουν στερήσει από αυτές την οφειλόμενη επιστημική δικαιοδοσία (epistemic authority). Η παραδεδομένη επιστήμη, απαξιώνοντας τις γνωσιακές ιδιαιτερότητες των γυναικών, έχει προωθήσει αντιλήψεις οι οποίες παρουσιάζουν το γυναικείο φύλο ως κατώτερο ή παρεκκλίνον ή ανύπαρκτο κατά την παραγωγή επιστημονικής θεωρίας, τεχνολογίας και γνώσης και, με αυτόν τον τρόπο, έχει ενισχύσει την έμφυλη μεροληψία υπέρ των κοινωνικών ιεραρχήσεων. Με την επιδίωξη της ανατροπής ή των επιμέρους διορθώσεων αυτών των παραμορφώσεων, η φεμινιστική φιλοσοφία της επιστήμης επιδίδεται στο να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους η παρουσία και η συμμετοχή των γυναικών, αλλά και άλλων φεμινιστών επιστημόνων, προκάλεσε τη διατύπωση νέων ερωτημάτων και την εισαγωγή νέων μεθόδων και θεωριών. Τα πορίσματα δείχνουν πώς το *κοινωνικό φύλο* (gender) αλλά και το *βιολογικό φύλο* (sex) έχουν παίξει ιδιαίτερο ρόλο σε αυτούς τους μετασχηματισμούς.

Η φεμινιστική κριτική αντλεί τα τεκμήριά της, κυρίως, από έρευνες της φυσικής, της βιολογίας και άλλων κλάδων και εντοπίζει συγκεκριμένες έμφυλες διακρίσεις οι οποίες νομιμοποιούνται στο πλαίσιο ορισμένων αντιφεμινιστικών πρακτικών. Η κριτική παίρνει πολλές μορφές: Αφορά το πώς ο αποκλεισμός ή η περιθωριοποίηση των γυναικών επιστημόνων εμποδίζει την επιστημονική πρόοδο (Keller 1983). Περιλαμβάνει μελέτες των τρόπων με τους οποίους οι εφαρμογές της επιστήμης και της τεχνολογίας μειοδοτούν έναντι των γυναικών, όπως και άλλων ευάλωτων ομάδων, παρουσιάζοντας την αξία των ενδιαφερόντων τους ως λιγότερο σημαντικών (Hubbard 1990, Waring 1990). Τα αρνητικά αποτελέσματα αυτών των πρακτικών ανιχνεύονται, ορισμένες φορές, ως επιστημικές ελλείψεις σε ένα λανθάνον επίπεδο της επιστημονικής πρακτικής και αναδεικνύουν την αναγκαιότητα αναθεώρησης των παραδεδομένων θεωριών. Πρόκειται για μελέτες με τις οποίες τεκμηριώνεται ότι το ανδρικό γνωσιακό πρότυπο (συγκεντρωτισμός, ιεραρχικό μοντέλο ελέγχου της μονοπαραγοντικής αιτιότητας, αφαιρετική σκέψη, γενίκευση, ατομιστική οντολογία, ποσοτικό), σε αντίθεση με το γυναικείο (πλαισιακό, διαδραστικό, διαχυτικό, διαισθητικό, συγκινησιακό, σχεσιακό, ποιοτικό), θέτει περιορισμούς στην επιστημονική κατανόηση (Spanier 1995). Ακόμη πρόκειται για μελέτες των τρόπων με τους οποίους οι διακρίσεις του βιολογικού φύλου καθιερώνουν στερεότυπα και σεξιστικές πρακτικές, οι οποίες οδηγούν σε συμπεράσματα τα οποία στηρίζονται σε ανεπιβεβαίωτα δεδομένα, σε μικρού μεγέθους δείγματα ή σε μη ελεγμένους συσχετισμούς ή (Fausto-Sterling 1985, Tavris 1992). Εξάλλου, η άσκηση του τεχνολογικού ελέγχου της σύγχρονης πρακτικής της επιστήμης έχει έμφυλο προσανατολισμό και, άρα, περιορίζει τη σκοπιά της επιστήμης και καθορίζει ό,τι εκλαμβάνεται ως σημαντική γνώση. (Lacey 1999, Merchant 1980, Tiles 1987)

Τα υποδείγματα της φεμινιστικής επιστήμης

Η φεμινιστική κριτική της Επιστήμης υιοθετεί τις εξής κοινές παραδοχές της μεταθετικιστικής φιλοσοφίας: Την απόρριψη του δεδομένου χαρακτήρα της παρατήρησης, την αποδοχή του υποκαθορισμού της θεωρίας από την παρατήρηση, καθώς και την αναγνώριση του ιστορικού και κοινωνικού καθορισμού της επιστήμης. Οι θέσεις αυτές επιτρέπουν την ανάδειξη νέων διαστάσεων της επιστήμης οι οποίες δεν μπορούσαν να φανερωθούν μέσω των παραδοσιακών αναλυτικών εργαλείων της λογικοθετικιστικής παράδοσης. Η επιστήμη αντανακλά τους σημασιολογικούς πόρους που διαθέτει ο πολιτισμός, τις πρακτικές που γίνονται αποδεκτές ως συστατικές επικυρώσεις ή διαψεύσεις των επιστημονικών θεωριών, καθώς και τις σχέσεις ισχύος οι οποίες επιτρέπουν την ενεργό συμμετοχή στους επιστημονικούς θεσμούς. Επομένως, ό,τι λογίζεται ως «φύση» σημασιολογείται μέσα από τους παράγοντες αυτούς.

Κεντρικές έννοιες της φεμινιστικής επιστημολογίας είναι αυτές του *επιμέρους γνωσιακού υποκειμένου* και της *γνώσης του μέσα σε συγκεκριμένες περιστάσεις* (situated knowledge), δηλαδή της εν τόπω και χρόνω γνώσης μιας ιδιοκρατικής σκοπιάς. Οι διαφορετικές συλλήψεις του τρόπου με τον οποίο το φύλο επηρεάζει τη γνωσιακή διεργασία, καθώς και την ίδια τη γνώση ως περιεχόμενο, αρθρώνονται σε τρεις βασικές περιοχές: τη θεωρία της φεμινιστικής σκοπιάς, τον φεμινιστικό εμπειρισμό και τον φεμινιστικό μεταμοντερνισμό. Τα ζητήματα γύρω από τα οποία στρέφεται η έρευνα αυτή είναι η δικαιολόγηση της φεμινιστικής κριτικής στην παραδεδομένη επιστήμη αλλά και στην ίδια τη φεμινιστική επιστήμη, καθώς και ο ρόλος των αξιών στην επιστημονική έρευνα, ιδιαίτερα η αξιολόγηση των ιδεωδών της αντικειμενικότητας και της ορθολογικότητας.

Η κριτική εξέταση των τεκμηρίων τα οποία συλλέγονται από μέρους των υπό εξέταση θεωριών δεν αρκούν για την επικύρωση των θεωριών αυτών: Οι θεωρίες υπερβαίνουν τα δεδομένα τα οποία τις στηρίζουν. Επομένως, υποστηρίζεται ότι οι έμφυλες μεροληψίες υπάρχουν εντός του εννοιολογικού πλαισίου της θεωρίας, αναπαριστώντας την έμφυλη ταυτότητα ως διχοτομία (Ben 1993). Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις το φύλο εμφανίζεται ως αιτία σφάλματος το οποίο εμποδίζει την επίτευξη των επιστημονικών στόχων της επιστημονικής θεωρίας. Επομένως, η μεροληψία ανιχνεύεται ως σφάλμα στο βαθμό που φαίνεται να προκαλεί εννοιολογικές συγχύσεις, όπως η σημασία της έννοιας φύλο ή φυλή, με τις οποίες επιδιώκονται βιολογικές αναγωγές. Κατά την υπεράσπιση μιας αντιφεμινιστικής θεωρίας, η μεροληψία εναντίον των γυναικών δείχνει, επίσης, να παραβιάζει έγκυρες μεθοδολογικές αρχές, όπως το κριτήριο της *εμπειρικής επάρκειας*, παρά την έλλειψη επαρκούς τεκμηρίωσής της, ή την αξία της *αντικειμενικότητας*, κατά την υιοθέτηση μιας θεωρίας, παρά το τεκμηριωμένο κύρος υπέρ της ανταγωνιστικής της. (Solomon 1994)

Υποστηρίζεται ότι η μεροληψία ορισμένων ερευνητικών προγραμμάτων αν και μπορεί να μην είναι ολοκληρωτικά εσφαλμένη, μπορεί να είναι εν μέρει επισφαλής ως προς ορισμένες έννοιες, μεθόδους ή κριτήρια. Από μια κανονιστική οπτική, η φεμινιστική φιλοσοφία της επιστήμης υποστηρίζει το επιστημικό ενδιαφέρον εντοπισμού και επιβεβαίωσης μιας κατάλληλης *τοπικής* μεροληψίας, όταν αυτή δεν καθορίζει ολοκληρωτικά στην έρευνα και δεν αποκλείει άλλες μεροληψίες οι οποίες θα μπορούσαν να παραγάγουν ανταγωνιστικές θεωρίες με διαφορετική εμπειρική επιτυχία. Αίτημα συνιστά, επομένως, όχι η κατάδειξη του ψεύδους των θεωριών (ενδεχομένως στο τέλος αυτές να μπορούσαν να επικυρωθούν εμπειρικά), αλλά η διεύρυνση του γνωσιακού χώρου, ώστε αυτός να μπορεί να υποδεχτεί εναλλακτικά προγράμματα τα οποία προϋποθέτουν αυτές τις δεσμεύσεις.

Οι υποστηρικτές της φεμινιστικής επιστήμης παραδέχονται ότι οι φεμινιστικές αξίες στηρίζονται σε νομιμοποιητικές μεροληπτικές παραδοχές, ωστόσο θεωρούν ότι αυτές είναι οριοθετημένες. Υποστηρίζουν ότι, όπως δεν θα έπρεπε να αποκλείονται άλλοι τρόποι επιστημονικής πρακτικής, για ανάλογους λόγους μπορεί να περιλαμβάνεται και η φεμινιστική ανάμεσα στις διαθέσιμες επιλογές της έρευνας. Επομένως, η πλουραλιστική εικόνα της επιστήμης είναι δυνατό να είναι συμβατή ακόμη και με τη μεταμοντέρνα απόρριψη των «ολοποιητικών αφηγήσεων» (totalizing narratives), με τη διαφορά ότι ο πλουραλισμός διατηρεί το νόημα του μόνο όταν αναπτύσσεται με ρεαλιστικούς όρους: Η επιστήμη δεν είναι ενοποιημένη, ακριβώς, επειδή ο κόσμος είναι έμπλεος από πολλαπλά διασταυρωνόμενες δομές, οι οποίες δεν μπορεί συλληφθούν από ένα και μοναδικό σημασιολογικό σύστημα. Διαφορετικές κοινότητες έχουν ποικίλα ενδιαφέροντα για διαφορετικές όψεις της πραγματικότητας και αυτό δημιουργεί διαφορετικά υποδείγματα για τον κόσμο και τις δομές του. (Harding 1998, Longino 2001)

Σε αντίθεση με αυτήν την πλουραλιστική άποψη, η φεμινιστική επιστήμη ορίζεται με όρους ειδικής οντολογίας και με βάση μεθοδολογίες οι οποίες εκφράζουν ποικίλα φεμινιστικά γνωσιακά υποδείγματα. Υποστηρίζεται ότι το περιεχόμενο μιας θεωρίας θα πρέπει να έχει μια σχεσιακή μάλλον παρά ατομιστική οντολογία και να διάκειται υπέρ του επιμέρους παρά του καθόλου, του αφηρημένου ή του γενικευτικού. Οι γνωσιακές μέθοδοι οι οποίες χρησιμοποιούν τη διαίσθηση, τη συγκινησιακή δέσμευση, την ιδιαίτερη φεμινιστική αισθητικότητα διαφοροποιούνται από τα εργαλεία των ποσοτικών μεθόδων. (Harding 1987) Η φεμινιστική επιστήμη δεν ορίζεται από το περιεχόμενό της, αλλά μάλλον από τα πραγματιστικά της ενδιαφέροντα τα οποία διατυπώνουν τα ερευνητικά ερωτήματα. Η θέση αυτή συχνά σημαίνει ότι διακρίνεται η φεμινιστική επιστήμη από την πρακτική της επιστήμης. Σε κάθε περίπτωση οι πλουραλιστές υποστηρίζουν ότι δεν έχει δειχτεί αν οι φεμινιστικοί γνωσιακοί τρόποι και οι οντολογίες συνιστούν καλύτερο τρόπο ανίχνευσης της αλήθειας. (Longino 1989)

Εάν η φεμινιστική επιστήμη ταυτίζεται με τη φεμινιστική πρακτική της επιστήμης, δηλαδή την πραγματοποίηση της επιστήμης για την ικανοποίηση των φεμινιστικών ενδιαφερόντων, τότε το ερώτημα που εύλογα διατυπώνεται είναι ποια είναι η ειδοποιός κανονιστική διαφορά μεταξύ της φεμινιστικής και της μη φεμινιστικής επιστήμης.

Η απάντηση των υποστηρικτών του πλουραλισμού είναι ότι η πρακτική της επιστήμης δεν είναι, ούτως ή άλλως, ενοποιημένη. Υπάρχουν διαφορετικές μέθοδοι, υποθέσεις, παραδοχές, πηγές τεκμηρίων, γνωσιακές αξίες ή ερμηνευτικές στρατηγικές. (Longino 2001). Επομένως, η προϋπόθεση της διχοτομίας μεταξύ παραδεδομένης και φεμινιστικής επιστήμης είναι εσφαλμένη. Η φεμινιστική έρευνα ως απάντηση σε φεμινιστικά προβλήματα έχει γεννηθεί με βάση διάφορες τοπικές μεθοδολογικές καινοτομίες, ανακαλύψεις νέων πηγών τεκμηρίωσης και εναλλακτικών θεωριών (Bell, Caplan and Karim 1993, Haraway 1989, Hays-Gilpin and Whitley 1998, Nielsen 1990). Άρα, δεν υπάρχει ένδειξη η οποία να στηρίζει τη θέση ότι υπάρχουν μέθοδοι ή τεκμήρια τα οποία εξυπηρετούν ειδικώς ορισμένα φεμινιστικά γνωσιακά ενδιαφέροντα.

Εντούτοις, υπάρχουν ορισμένα μειονεκτήματα στη φεμινιστική επιστημονική πρακτική όταν αυτή τείνει να μεροληπτεί υπέρ ορισμένων τύπων αναπαράστασης και εναντίον άλλων (Longino 1994). Ο φεμινισμός ενδιαφέρεται για πρακτικές οι οποίες αποκαλύπτουν τις λειτουργίες του φύλου και τις ευκαιρίες των γυναικών να αντιστέκονται και να μετασχηματίζουν αυτές τις πρακτικές. Ένας τρόπος με τον οποίο ενισχύεται η έμφυλη λειτουργία είναι η διαίωσις της κατηγοριακής διχοτομικής σκέψης η οποία αναπαριστά την αντίθεση αρσενικότητας και θηλυκότητας, κατά τρόπον ώστε η θηλυκότητα να θεωρείται κατωτερότητα, ασυμβατότητα και παρέκκλιση από τους καθιερωμένους έμφυλους κανόνες. Επίσης, οι έμφυλη μεροληψία θεωρείται ότι ενισχύεται από την εφαρμογή μονοπαραγοντικών αιτιακών μοντέλων τα οποία συμβάλλουν στην αναπαράσταση ανδρικών χαρακτηριστικών του κοινωνικού πλαισίου, σε αντίθεση με ένα σύνθετο πλέγμα αιτιακών σχέσεων, στο οποίο συμπεριλαμβάνεται η γυναικεία συμμετοχή. Άλλες φεμινιστικές γνωσιακές αξίες αφορούν στη δυνατότητα της πρόσβασης στη γνώση από μέλη υποδεέστερης θέσης ως προς την κατάλληλη τεχνογνωσία, αλλά και τη διαθεσιμότητα υλικοτεχνικής υποδομής της δαπανηρής υψηλής τεχνολογίας. Οι αξίες αυτές είναι φεμινιστικές υπό την έννοια ότι προωθούν τα γυναικεία ενδιαφέροντα, αλλά η χρησιμότητά τους δεν περιορίζεται στην ικανοποίηση μόνο των φεμινιστικών συμφερόντων. Καμία από αυτές τις γνωσιακές αξίες δεν αντικαθιστούν ή δεν ανταγωνίζονται την έρευνα για την αλήθεια, διότι η επιστημονική πράξη με βάση τα φεμινιστικά ενδιαφέροντα είναι τόσο δεσμευμένη σε γνωσιακές αξίες παραγωγής εμπειρικών επαρκών θεωριών όσο και άλλοι κλάδοι επιστημονικής έρευνας.

Ωστόσο, άπαξ και αναγνωρίσουμε ότι δεν οφείλεται, απλώς, στην παραγωγή των ιδεολογικά παραμορφωμένων θεωριών το γεγονός ότι η αντίληψη της φύσης διαμεσολαβείται από πολιτισμικές αξίες, τότε ερχόμαστε αντιμέτωποι με επιστημολογικά προβλήματα. Οι θεωρίες παύουν να αξιολογούνται ως, περισσότερο ή λιγότερο, επαρκείς αντανάκλασεις της πραγματικότητας και δεν μπορούν να επικαλούνται καθολικούς κανόνες ορθολογικότητας.

Για ορισμένους μεταμοντέρνους φεμινιστές (Nicholson 1990), η αναγνώριση αυτού του είδους οδηγεί στην εγκατάλειψη των παραδοσιακών επιστημολογικών ζητημάτων που αφορούν στη δικαιολόγηση της επιστημονικής γνώσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η υπεράσπιση των προτιμώμενων αφηγήσεων συνιστά στρατήγημα προτιμήσεων και μάλιστα μικρής κλίμακας, δηλαδή, η επιστημονική γνώση καθίσταται δυνατή μόνο στο πλαίσιο μιας συμβατικής συμφωνίας. Ωστόσο, για άλλους, η αντίληψη αυτή θα θεωρηθεί εξαιρετικά προβληματική, όταν για παράδειγμα θα χρειαστεί να αναιρεθούν ορισμένες θεωρίες, όπως εκείνες που χρησιμοποιούν φυσικοποιητικό λόγο για να εξηγήσουν τη νομιμοποίηση των έμφυλων διακρίσεων. Άρα, η φεμινιστική επιστήμη δεν μπορεί παρά να προϋποθέτει αναφορές στη φυσική πραγματικότητα, οι οποίες να διευκολύνουν αποτελεσματικές διαμεσολαβήσεις ή να καθιστούν δυνατές ορισμένες πρακτικές μορφές ζωής. Υπό αυτήν την έννοια, η αναγνώριση της *κειμενικότητας* (*textuality*) και της *τοπικότητας* (*locality*) της επιστημονικής γνώσης δεν οδηγεί κατ' ανάγκην στην εγκατάλειψη των επιστημολογικών ερωτημάτων αλλά αναδεικνύει τη συνθετότητά τους. Σύμφωνα με την Haraway, οι επιστημονικές πρακτικές υποτείνουν δύο φαινομενικά ασύμβατες αλήθειες: Πρώτον, την ιστορική ενδεχομενικότητα της σημασίας της έννοιας «φύση», άρα και τον ενδεχομενικό χαρακτήρα του επιστημονικού αντικειμένου της γνώσης ως τεχνήματος, και, παράλληλα, δεύτερον, ότι ο επιστημονικός λόγος διατυπώνει ισχυρισμούς φυσικό τω τρόπω. Με δύο λόγια, ενώ κάθε επιστημονική μελέτη είναι αναπόδραστα αφηγηματικά φορτισμένη, είναι εξίσου αληθές ότι δεν είναι δυνατόν όλες οι αφηγήσεις να είναι εξίσου αληθείς. Ο συνεπόμενος ριζικός σχετικισμός δεν είναι ό,τι καλύτερο. (Haraway 1991b)

Παρά τις διαφοροποιήσεις της, η φεμινιστική φιλοσοφία της επιστήμης, όταν εργάζεται μέσα στο πλαίσιο του ρεαλισμού, τότε μπορεί να αναγνωρίσει ότι οι θεωρίες ανταποκρίνονται στη φύση η οποία είναι ανεξάρτητη από αυτές και αντιστέκεται σε ορισμένους τρόπους άρθρωσής της. Η υιοθέτηση ενός κριτικού ρεαλισμού αυτού του είδους συνεπάγεται τη διατήρηση του κριτηρίου της εμπειρικής επάρκειας, ώστε οι θεωρίες να νοσηματοδοτούν παράλληλα ό,τι συνιστά τη φυσική πραγματικότητα αλλά και την επιστημονική συγκρότησή της. Ωστόσο, και η φεμινιστική φιλοσοφία της επιστήμης το αναγνωρίζει, είναι δυνατό να υπάρχουν περισσότερες της μιας εξηγήσεις οι οποίες μπορεί να ικανοποιούν αυτές τις απαιτήσεις, ενώ λαμβάνεται υπόψη ότι μια εμπειρικά επαρκής επιστημονική απόφαση βασίζεται σε ολόκληρο το υπόβαθρο των παραδοχών της θεωρίας. Επομένως, η θεώρηση του κριτηρίου της εμπειρικής επάρκειας καθορίζεται από ένα σύνολο πεποιθήσεων οι οποίες δεν διακρίνονται αυστηρά σε δύο κατηγορίες: πραγματολογικές και αξιολογικές. Με αυτόν τον τρόπο, σαφώς, η φιλοσοφία της επιστήμης φορτίζεται με αξίες και οι γνωσιακοί και κοινωνικοί σκοποί επιστρατεύονται για να επιβεβαιώσουν ότι οι επιστημονικές αποφάνσεις ανταποκρίνονται στις αξιολογήσεις και στις δεσμεύσεις των κοινοτήτων τις οποίες εξυπηρετούν. Σε αυτό το πλαίσιο, το αίτημα της ανταπόκρισης της θεωρίας στα τεκμήρια παραμένει κεντρικό ζήτημα, εφόσον η σημασιολογική ένταση του όρου «τεκμήριο» διευρύνεται με νέα σχεσιακά χαρακτηριστικά. Ωστόσο, το εύρος των κατάλληλων επιστημολογικών αρετών, τις οποίες η επιστήμη θα έπρεπε να υιοθετεί, σε συνδυασμό με το κριτήριο της εμπειρικής επάρκειας είναι ένα έντονα προβληματικό ζήτημα. Επίδικο αντικείμενο η συγκρότηση των επιστημονικών κοινοτήτων και οι πρακτικές διά των οποίων καθιερώνονται οι επιστημικές αρετές.

Βιβλιογραφία

- Bleier, R. (1984). *Science and Gender: A Critique of Biology and its Theories on Women*. Pergamon, N. Y.
- Bleier, R. (1988). *Feminist Approaches to Sciences*. Pergamon, N.Y.
- Chodorow, N. (1978). *The Production of Mothering*, Berkeley, University of California Press.
- Code, L. (1992). "Feminist Epistemology", στο J. Dancy, E. Sosa, *A Companion to Epistemology*, Blackwell, Oxford.
- Duden, B. (1991). *The Women Beneath the Skin*. Harvard University Press, Cambridge, M.A.
- Fausto-Sterling, A. (1985). *Myths of Gender*. Basic Books, New York.
- Fausto-Sterling, A. (1989). *Life in the XY corral*. *Women's Studies International Forum*.
- Feyerabend, P. (1984). *Against Method*. Verso, London.
- Fricker, M. and Hornsby, J. (2000). *The Cambridge Companion to Feminism in Philosophy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Griffin, S. (1978). *Woman and Nature: The Roaring Inside Her*. Harper and Row, N.Y.
- Haraway, D, (1989). *Primate Visions: Gender, Race and Nature in The World of Modern Science*, Routledge, London.
- Haraway, D, (1991a). *Cyborgs at large: interview with Donna Haraway*. *Technoculture* (ed.) C. Pemley and A. Ross. University of Minnesota Press.
- Haraway, D. (1991b). *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*, Routledge, N.Y.
- Harding, S. (1987). *Feminism and Methodology: Social Science Issues*. Indiana University Press, Bloomington.
- Harding, S. (1991). *Whose science? Whose knowledge? Thinking From Women's Lives*. Cornell University Press. Ithaca, N.Y.
- Harding, S. (1993). *The "Racial" Economy of Science: Toward a Democratic Future*. Indiana University Press. Bloomington.
- Harding, S. (1998). *Is Science Multicultural?: Postcolonialisms, Feminisms, and Epistemologies*. Indiana University Press, Bloomington, Ind.
- Harding, S. and Hintikka, M. (eds.)(1983). *Discovering Reality*. D. Reidel Publishing, Dordrecht, Holland.
- Hubbard, R., Hennifin, M.S., and Fried, B. (eds.) (1982). *Biological Woman: The Convenient Myth*. Schenkman, Cambridge.
- Hubbard, and Lowe, M. (eds.) (1979). *Genes and Gender*. Gordian Press, N.Y.
- Irigaray, L. (1989). *Is the subject of science sexed? Feminism and Science*. (ed.) N.Tuana. Bloomington, Indiana University Press.
- Jordanova, L. (1989). *Sexual Visions: Images of Gender in Science and Medicine between the Eighteen and Twentieth Centuries*. University of Wisconsin Press, Madison.
- Keller, E. F. (1983), *A Feeling for the Organism*. W.E. Freeman, San Francisco.
- Keller, E. F. (1985), *Reflections on Gender and Science*. Yale University Press, New Haven.
- Keller, E. F. (1993), *Secrets of Life, Secrets of Death: Essays on Language, Gender, and Science*. Routledge, New York.
- Kuhn, T. (1962). *The Structure of Scientific Revolution*. University of Chicago Press, Chicago.

- Lacey, H. (1999). *Is Science Value Free?* Routledge, New York.
- Lewontin, R., Rose, S., and Kamin, L. (1984). *Not in Our Genes: Biology, Ideology and Human Nature*. Penguin, N.Y.
- Lloyd, G. (1984). *The Man of Reason, "Male" and "Female" in Western Philosophy*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Longino, H. (1990). *Science as Social Knowledge*, Princeton University Press, Princeton, N.J.
- Longino, H. (1993). *Subjects, Power, and Knowledge*, *Feminist Epistemologies*, ed. L. Alcoff and E. Potter.
- Longino, H. (2001). *The Fate of Knowledge*. Princeton University Press, Princeton.
- Mannheim, K. (1960). *Ideology and Utopia*. Routledge and Kegan Paul, London.
- Merchant, C. (1980). *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. Harper and Row.
- Nelson, L. H. (1990). A question of evidence. *Hypatia*, 8, 2.
- Nicholson, L. (ed.). (1990). *Feminism/Postmodernism*. Routledge, N.Y.
- Oudshoorn, N. (1994). *Beyond the Natural Body: An Archeology of Sex Hormones*. Routledge, London.
- Quine, W. V. O. (1963). *Two Dogmas of Empiricism*. From a Logical Point of View. Harper & Row, N.Y.
- Rose, H. (1994). *Love, Power and Knowledge: Towards a Feminist Transformation of the Sciences*. Polity, Cambridge.
- Scheman, N. (1993). *Engendering: Constructions of Knowledge, Authority, and Privilege*. Routledge, N.Y.
- Shiva, V. (1989). *Staying Alive, Women, Ecology and Development*. Kali for Women, New Delhi.
- Solomon, M. (1994). *Social Epistemology*, *Nous*, 28, 325-343.
- Spanier, B. (1995). *Im/partial Science: Gender Ideology in Molecular Biology*. Indiana University Press, Bloomington, Ind.
- Tavris, C. (1992). *The Mismeasure of Woman*. Simon and Schuster, New York.
- Tiles, M. (1987). A Science of Mars or of Venus?, *Philosophy*, 62, 293-306.
- Tuana, N. (ed.). (1989). *Feminism & Science*. Indiana University Press, Bloomington.
- Κατσιαμπούρα, Γ. (2008). Το φύλο στην ιστορία των επιστημών. Κ. Σκορδούλης (επιμ.), *Ζητήματα Θεωρίας των Επιστημών της Φύσης*. Τόπος, Αθήνα. 151-163.
- Ρεντεζή, Μ., (2008), Φύλο και φυσικές επιστήμες: έμφυλα στερεότυπα και εκπαιδευτικές στρατηγικές υπονόμεισής τους, Κ. Σκορδούλης (επιμ.), *Ζητήματα Θεωρίας των Επιστημών της Φύσης*, Τόπος, Αθήνα. 129-149.

Για τη σχετική παρουσίαση και ανάλυση βλ. K. Lennon, *Natural Sciences, A Companion to Pheminist Philosophy*, A.M. Jaggar & I.M. Young (ed.), Blackwell, Oxford 1998, σς.185-93.

Βλ. Για τη σχετική σημασιολόγηση αλλά και μια ιστορική μελέτη του ζητήματος, βλ. Γ. Κατσιαμπούρα, (2008). «Το φύλο στην ιστορία των επιστημών», στο Κ. Σκορδούλης (επιμ.), *Ζητήματα Θεωρίας των Επιστημών της Φύσης*. Τόπος, Αθήνα, 151-163. Βλ. επίσης, Ρεντεζή, Μ., (2008), ό.π. Φύλο και φυσικές επιστήμες: έμφυλα στερεότυπα και εκπαιδευτικές στρατηγικές υπονόμεισής τους, 129-149.

Βλ., την ευσύνοπτη παρουσίαση των σχετικών ρευμάτων της L. Code, (1992) "Feminist Epistemology", στο J. Dancy, E. Sosa, *A Companion to Epistemology*, Blackwell, Oxford, σς. 138-142.

Στο πλαίσιο της πρακτικής της φεμινιστικής επιστήμης, υπάρχουν όμως και εναλλακτικά υποδείγματα συνεργασίας φιλοσόφων ή ιστορικών της επιστήμης, όπως των Haraway (1989), Harding (1986, 1991, 1993, 1998), Lloyd (1993), Longino & Doell (1983) Schiebinger (1989) και Wylie (1996).

Μάλιστα, ορισμένες μεροληψίες μπορεί να θεωρηθούν αποδεκτές ως νόμιμες δομές, όπως οι γραμματικές δομές οι οποίες συνιστούν φυσική αναγκαιότητα για τον ανθρώπινο νου. Εξάλλου, η θέση του υποκαθορισμού της θεωρίας από τα διαθέσιμα τεκμήρια υποστηρίζει ότι χωρίς ορισμένες μεροληψίες δεν είναι δυνατή η κατανόηση του κόσμου (Antony 1993). Συγκεκριμένες μεροληψίες και όχι συστατικά λανθασμένες είναι δυνατόν να αναλάβουν δημιουργικό ρόλο και να συμβάλουν στη συγκρότηση εννοιών, μεθόδων και υποθέσεων, διανοίγοντας νέους γνωσιακούς ορίζοντες.

Για τη σχετική επιχειρηματολογία βλ. N. Scheman, 1993β, 100: «Ο πραγματικός κόσμος δεν είναι ο κόσμος της καλλίστης φυσικής αλλά ο κόσμος που νικά κάθε φυσική που θα ήταν τελική και η οποία θα επιθυμούσε να συνιστά την τελευταία λέξη».

Οι έρευνες που στηρίζονται μόνο σε δείγματα ανδρών φαίνονται εμπειρικά επαρκείς, εξαιτίας της υποθετικής παραδοχής ότι το ανδρικό σώμα είναι ο κανόνας και ότι οι διαφορές του από το γυναικείο είναι ασήμαντες, με εξαίρεση την αναπαραγωγή.

Σύμφωνα με την L. H. Nelson (1993b), κατά την εξέταση της φύσης του *τεκμηρίου*, άπαξ και αναγνωρίσουμε ότι μια ανεξέταστη αντίληψη της εμπειρικής επάρκειας δεν αρκεί ως κριτήριο επιλογής της θεωρίας, πρέπει να καθορίσουμε τις κατάλληλες επιστημολογικές αρετές, τις οποίες, επιπροσθέτως, θέλουμε να έχει η θεωρία μας.

H N. Oudshoorn (1994) επισημαίνει ότι κατά τη μελέτη των θηλαστικών η ταξινόμηση των ορμονών σε ανδρικές και γυναικείες φάνηκε να ζητά μια εναλλακτική θεώρηση, διότι έγινε σαφές ότι κανένα είδος δεν υπάρχει στο σώμα χωρίς το άλλο και, άρα, εφόσον πρόκειται μάλλον για ένα συνεχές ομοιοτήτων και διαφορών, η παρουσία των ορμονών δεν θα έπρεπε να υπαγορεύει την απόλυτη διάκριση των δύο φύλων.

Σύμφωνα με τη Nelson η αξιολόγηση των τεκμηρίων είναι ένα κοινωνικό εγχείρημα (1993β, 186), ενώ για την Logino (1990,1993β) μια κοινότητα αυτού του είδους πρέπει να δέχεται τη διαφορά, ώστε να γίνονται φανερές οι παραδοχές υποβάθρου, και να καθίσταται δυνατή η αξιολόγηση των κατάλληλων τεκμηρίων. Για τη Harding (1991,1993a), κατά την παραγωγή της γνώσης, η υιοθέτηση περιθωριακών προοπτικών αναδεικνύει πηγές τεκμηρίων οι οποίες δεν ήταν ορατές, ενώ κάνει σαφείς τις υποθέσεις υποβάθρου και εκθέτει τις ιδεολογικές δομές των αφηγήσεων.